

BAUMANN TÍMEA – LÉVAI GÁBOR

A társadalomtudományok multikulturalizmusa

*avagy miként szólaljon meg a határon túli magyar
tudományosság?*

Papp Richárd (szerk.): *Délvidék/Vajdaság. Társadalom-
tudományi tanulmányok.*

Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2007. 293 oldal.

A bemutatandó kötet olvasása közben fogalmazódott meg egyre erőteljesebben bennünk a címben feltett kérdés. *Miként szólaljon meg a határon túli magyar tudományosság? Vagyis: Hogyan viszonyuljon ez a hang és a mögötte álló intézményrendszer az anyaországi, más kisebbségi magyar és más szerbiai tudományos körökhöz? Témáiban, módszereiben, intézményeiben hogyan jelenjen meg az önállóság? Ezek a kérdések megkerülhetetlenek a határon túli magyar területeken működő (és ezt a területet kutató) társadalomtudósok számára, de ugyanígy a kisebbségi magyar területekkel foglalkozó hungarológia számára is. Hungarológusként pillantva a Délvidék/Vajdaság kötetre különösen érdekes annak tematizálása, a tanulmányokon keresztül megnyilvánuló törekvések a vajdasági magyar tudományossággal kapcsolatban. Hiszen a hungarológus is elfogult: sajnos gyakran hajlamos csak a magyar nemzeti paradigma és az anyaország szempontrendszere felől közelíteni az egyes határon túli magyar területek kérdésköréi felé – sokszor megfélemlítve annak önálló tendenciáiról, és a más etnikumok által ért hatásokról. Emellett gyakori a népi*

kultúra miszticizálása is – amikor is szemet hunyunk a társadalmi változások felett. Holott éppen az a szerencsésebb, ha több oldalról, „saját kultúránk zárójelbe tételével” (ahogy Clifford Geertzről tanulhattuk) pillanthatunk más közösségekre, és nem csupán egy perspektíván keresztül mutatjuk be azt.

A Délvidék/Vajdaság kötet az első kézbevételekor ezeket a koncepciókat támaszthatja alá a borítón található fotóval, Lennert Géza *Lakodalmások* című alkotásával. A fekete-fehér fotográfia a barnított háttér előtt, a hagyományok világát ábrázolva erősíti azt a megszokott elképzelést, hogy főként népi életformához és az etnicitáshoz kapcsolódó információkat kaphatunk a kötetből. Ez lehet a kép hagyományos konnotációja. Csak töprengésként vetjük fel a kérdést, hogy vajon szerencsésebb lett volna-e valamely a kötetben szereplő másik fényképet választani címloldalra, amely más irányba indítja el az asszociációkat.

Ez persze csupán a külső, amelynél sokkal fontosabb a szellemi tartalom. A kötetet felütve meggyőződhetünk róla, hogy ezek a hagyományos koncepciók a vajdasági magyar tudományosság témáiról és problémafelvetéseiről itt nem igazolódnak. A Délvidék/Vajdaság tanulmánykötet sokoldalúan igyekszik bemutatni mindazt, ami a társadalomtudományokban e területen művelhető és eredményként előtárható – így a tanulmányok a történettudomány, a művelődéstörténet, a nyelvtudomány, a kisebbségkutatás, a néprajz, a kulturális antropológia, a szociológia és a pszichológia tudományterületeiről válogatódnak össze. Továbbalapozva pedig láthatjuk, Lennert Géza fényképei is inkább a Vajdaság mai életképeit tárják elénk, amelynek a lakodalmások ugyanolyan részei, mint a „Limán lakótömb” vagy Újvidék szétlőtt hídja.

A híd a kisebbségi lét kérdéseivel kapcsolatban egy már szinte unalomig ismételt toposz. A kisebbség mint közösség hidat képez két etnikum között. Ez a gondolat azonban mintha megállt volna a toposz szintjén, de nem jutott volna mélyebbre a tudatban. A kötet elején álló, Harmath Károlytól származó idézet is ezt húzza alá: „S a hidak mindig hullani fognak, amíg meg nem születik az emberben az őszinte vágy, hogy közeledjen a másikhoz. Sok hídépítőre van szükségünk.” A szerző gondolatait a szerbiai NATO-bombázások eseményei indították el. És valóban, a vajdasági magyar közösség a '90-es években megtapasztalhatta, hogyan szakadnak szét hidak. A Délvidék/Vajdaság kötet mottójához híven szintén felvállalja a híd szerepet: összekötni kívánja a magyarországi és a vajdasági magyar tudományos köröket. Hiszen a tanulmányok szerzőinek

egy része nemcsak a vajdasági magyar, de a magyarországi tudományos szférának is aktív résztvevője. A kötet pedig az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet közös gondozásában jött létre. A szerkesztő, Papp Richárd is hangsúlyozza előszavában ezt a szerepet: „Nemzetpolitikánk aktuális helyzetét figyelve pedig még égetőbbnek látszik a szükség a nemzetrészek közötti egymást értő diskurzusra.” A híd más irányba is épül: a könyv ugyanis egy sorozat második darabjának tekinthető. A sorozat első tagja a *Kárpátalja – Társadalomtudományi tanulmányok* című kötet. Hasonló kísérletek különböző tudományterületeken természetesen korábban is megjelentek: egyes kötetek vagy akár kötetsorozatok igyekeztek elmondani hasonló tematikájú történeteket a határon túli magyar régiókból – említhetjük itt például a nyelvtudomány területéről „A magyar nyelv Ukrajnában / Jugoszláviában / Szlovákiában” sorozatot, mely az egyes magyar területek nyelvi helyzetét mutatta be igen részletesen. Ez a párbeszéd természetesen fontos, hiszen az egyes kisebbségi közösségek hasonló problémákkal kerülnek szembe, tehát célszerű is a társadalomtudósoknak egymás eredményeire reflektálni. A híd épülhetne egy harmadik irányba is – ami sajnos ebben a kötetben sem jelenik meg – mégpedig jelen esetben a szerbiai társadalomtudományok irányába. Hogy ne csupán párhuzamos diskurzusokként jelenjenek meg a magyar és más nemzetiségű kutatók véleményei és eredményei, hanem találkozzanak egy közös pont mentén, amely maga a kutatás helyszíne, a többnemzetiségű Vajdaság. Nevezhetnénk ezt a társadalomtudományok multikulturalizmusának. Persze ahhoz, hogy a tudományok terén a multikulturalizmus nézőpontja megjelenjen, ennek a társadalom nézőpontjában is meg kellene jelennie.

Ezen a ponton pedig egy újabb kérdés merülhet fel bennünk: *Kinek is szól ez a kötet? Kifelé (az anyaország felé) prezentálja magát a vajdasági magyar társadalomtudományos szféra, vagy inkább egy belső dialógus látéletét tartjuk a kezünkben? Természetesen ezek a kérdések összefüggésben vannak a címben feltett önállóságra vonatkozó kérdéseinkkel is. Továbbá: a kötet a vajdasági magyar tudományosság számára kínál fel megvitatandó problémákat és módszertani kérdéseket avagy Vajdaság-képiünket kívánja alakítani a társadalomtudományok bemutatott eredményein keresztül? Az Előszóból kiderül, hogy a szerkesztő tudatos döntése volt a tudományterületeket érintő dilemmák közreadása, melyek által bepillanthatunk a „kulisszák” mögé is. „Annyiban mégis más ez a kiadvány, hogy a benne olvasható tanulmányok a bennük található tudományos kérdéskörök, elemzések mellett azt is számba*

veszik, hogy milyen a szerzőjük által művelt tudományág helyzete a Vajdaságban, hogyan, milyen módszerekkel, értelmezési lehetőségekkel és eredményekkel járul hozzá egy-egy tudományos diszciplína a délvidéki magyarság mélyebb megértéséhez, illetve milyen új meglátások, utak, célok felé lehet irányítani ezeket a kutatásokat.”

Így például a helytörténeti kutatások és írások kapcsán felmerülő kérdéseket és módszertani problémákat ismerhetjük meg Németh Ferenc művelődéstörténész és Pejin Attila történész, muzeológus írásaiból. Káich Katalin művelődéstörténész pedig a vajdasági művelődéstörténet kapcsán veti fel az egyetemesség és a regionalitás viszonyának kérdését. Papp Árpád néprajzkutató, kulturális antropológus a néprajzi kartográfia módszerét javasolja alkalmazásra. Ennek segítségével a kulturális jelenségek „domborzati” térképét kívánja létrehozni, amint ezt példákön keresztül is bemutatja. Az olvasó számára azonban sajnálatos, hogy grafikát nem mellékelte írásához, amely bizonyára még meggyőzőbben mutatná be a módszer előnyeit. Továbbá megismerhetjük Papp György nyelvész írásából a vajdasági frazeológiai korpusz kutatási problémáit, adattárba illeszthetőségének kérdéseit. Hódi Éva Tünde orvos, pszichiáter és Hódi Sándor pszichológus, társadalomkutató pedig a szerbiai egészségügy átalakításával kapcsolatos kérdéseket és a pszichológia mint tudomány és gyakorlat lehetetlen helyzetét tárják elénk.

A dilemmák és új utak, célok felvázolása mellett egyes diszciplínák részeredményeit vezetik fel a tanulmányok. Hózsza Éva irodalomtörténész tanulmányában a perem- és szigetlet irodalmi megjelenéseit vizsgálja Grendel Lajos, Németh István, Juhász Erzsébet és Gion Nándor írásait egybevetve. A vajdasági magyar társadalomkutatás legfőbb eredményeit Gábrityné Molnár Irén politológus vonultatja fel írásában, kiemelve a Magyarságkutató Tudományos Társaság munkásságát. A végzett kutatók közül e kötetben az anyanyelvű oktatással kapcsolatos információkat és problémaköröket ismerheti meg az olvasó. Emellett felhívjuk a figyelmet a részletes mellékletekre, melyek az MTT kiadványait közlik. A vajdasági magyar történelemtudat alakulásáról olvashatunk Ózer Ágnes történész, muzeológus tanulmányában, a kötet szerkesztője, Papp Richárd kulturális antropológus, néprajzkutató pedig a kulturális antropológia kvalitatív módszertanát alkalmazva mutatja be konkrét eseteken keresztül a vajdasági magyar nemzetudat megnyilvánulási formáit. Hajnal Virág kulturális antropológus írásában a dobbradói magyar beszélőközösség nyelvhasználatával kapcsolatos vizsgálatát tárja elénk, melyben a szociolingvisztika és

a kulturális antropológia módszereit ötvözve sikerül mélyebb összefüggésekben beszélni erről a kérdéskörrel.

Hosszúra nyúlt felsorolásunk is a kötet sokszínűségéről tanúskodik, ami a különböző tudományterületek bevonásában, illetve az eltérő hangsúlyok helyezésében (helyzetleírás, kritika, módszertani kérdések és javaslatok, eredmények bemutatása) is érzékelhető. Amit azonban hiányolunk, az az átvezetés az egyes írások között. Egy összekötő erő, ami – azon túl, hogy a helyszín Vajdaság és a társadalomtudományok körében mozgunk – összetartja ezt a laza szöveget. Hiszen az egyes írásokból annyi kérdést, megoldandó feladatot kapunk, hogy minden egyes tanulmány megkövetelhetné magának a reflexiót, a viszontválaszokat más tudósoktól azonos területről. A felmerülő dilemmák egy-egy kisebb fórumot is létrehozhatnának maguk körül, amelyekben ezek megvitatásra kerülhetnének. Ebből a szempontból ez a kötet csak egy első kezdeményezésnek tekinthető, ami akkor válna teljessé, ha ezek a fórumok valóban létrejönnének valamilyen formában. Így egyelőre csak a vajdasági magyar tudományosság néha igencsak aggasztó látéletét olvashatjuk a kötetben. Ugyanilyen töredékes marad bennünk a kép az eddigi eredményekkel kapcsolatban, hiszen a tanulmányok csak egy-egy kiragadott kutatást tudnak bemutatni a nyilvánvaló területi korlátok miatt. Mindazonáltal a kötet nagyon sok irányban ébreszthet gondolatokat, és hiányaival együtt is ösztönözheti a vajdasági magyar társadalomtudományok önálló hangjának kialakulását.

A Vajdaság nemcsak szövegekben, hanem képekben is megjelenik Lennert Géza fotográfiáin keresztül. A magyarországi születésű, de fiatalon Vajdaságba kerülő alkotó képeinek középpontjában az ember áll. Igaz ez nemcsak a szó átvitt értelmében, hanem a kompozíció felől közelítve is. A klasszikus szerkesztési elvek tudatos felrúgásával (a főtéma középre helyezésével) is hangsúlyozza, hogy a Vajdaságot elsősorban lakóin keresztül lehet megfogni és megközelíteni, ami jól illeszkedik a kötet társadalomtudományos szemléletmódjához. A címlapkép után várt tartalommal szöges ellentétben állnak a könyv belső oldalain látható fotográfiák, hiszen távolról sem egy kvázi-idillikus (idealizált) paraszti-népi világot mutat be, hanem egyértelműen a posztmodern Vajdaság jelenik meg rajtuk minden ellentmondásával együtt. Láthatunk időszedő parasztembereket, falusi cigányokat és modern nagyvárosi fiatalokat egyaránt. A képanyag heterogenitását tovább növeli, hogy a fotók tág időintervallumot fognak át, a '70-es

évek elejének világtól, a '90-es évek NATO-bombázásának időszakáig villant föl pillanatok a területről.

A naturálsan szerkesztett, fekete-fehér képekben erős dokumentarista hatás érződik, amely azonban kiegészül a posztmodern korban uralkodóvá váló szubjektivitással. A szubjektív dokumentarizmus irányzatának képviselői rendszerint csupán háttérként, mintegy díszletként használják a környező tájat, azonban a fő témát a képek szereplőinek spontán pillanatai adják. Így a *Nemzedékem* képsorozat látszólag minden komponálást nélkülöző, de mégis pontosan szerkesztett fotóin sokszor egy „árulkodó” apró részlet adja meg a kép értelmezését – például a háttérben felbukkanó újvidéki híd és paneltömbök. Az idő múlása is indirekt módon, a már említett hídon keresztül is érzékelhető, a *Nemzedékem* 8. számú képén még álló hidat hamarosan a Dunába löve láthatjuk a *Hídsírató* című képen.

Az egymás után következő képekben mintha egy családi fotóalbum darabjait látnánk. A kezdő képeken még a jelzésszerűen létező paraszti világ, majd az ipari és a posztipari kor egy-egy pillanata jelenik meg kronologikus sorrendben. Az időbeli előrehaladás a fotográfus alkotástörténete is, hiszen a képek nem egy tudatosan készített sorozat darabjai, hanem az életmű teljes korpuszából kerültek összeválogatásra a kötet számára. Így az értelmezést is („Ez a Délvidék képekben.”) csak utólag, a tanulmánykötetben szánt funkciójukból nyerik el a fotók. Az interpretáció ezáltal egy teljesen új konstrukciót jelent, hiszen mind az idő, mind a helyszín rögzítetlenné válik, és a befogadó a Délvidék/Vajdaság címszón keresztül igyekszik egységet alkotni a fotográfiákból. Mivel a képek az egyes tanulmányokat választják el egymástól, nem tekinthetők illusztrációnak, inkább egy-egy önmagukban álló és kissé reflektálatlan ábrázolásoknak, amelyekből egy újabb, most már vizuális benyomást nyerhetünk a Vajdaság egykori és mai valóságáról, melyet a társadalomtudományos írásokból szerzett tapasztalatok mellé raktározhatunk el.